

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Udnævnelse og en Monrad-Myte

AF F. C. KALUND-JØRGENSEN

Statskonsulent for Undervisningsministeriet, F. C. Kalund-Jørgensen, fremdrager her Aktstykker til Monrad-Forskningen, som stiller den ofte omtalte Forbigaaelse af Monrad ved Udnævnelsen af den første Skoledirektør i Danmark i nyt Lys — »Forbigaaelsen var nødvendig af saglige Grunde«, og ved Udnævnelsen af V. A. Borgen »gav Enevælden en af sine frugtbareste Skoletanker i Arv til Folkestyret«.

UDNÆVNELSEN af den første Skoledirektør i Danmark er en Begivenhed, der er bleven staaende, ikke blot i Skolens Historie, men i den offentlige Bevidsthed. Det var Udnævnelsen af V. A. Borgen, hidtidig Institutbestyrer, mangeaarig Lærer, Skolebogsforfatter og Foregangsmand i Metodik, til det nyoprettede Skoledirektørembedet i København i 1844, hvorved D. G. Monrad, Teolog, semitisk Filolog, Redaktør, nationalliberal Oppo-

sitionsleder og Kommunalpolitiker, blev forbigaaet. »Borgen macht Sorgen« blev den folkelige Vits om Tilfældet, eller »Kongen raader for Borgen«, som det ogsaa hed, med Brod mod den i nationalliberale Kredse saa upopulære Christian VIII, den Konge, der halsstarrigt holdt fast paa Enevælden og havde svigtet i den sønderjydske Politik, en Opfattelse, der har holdt sig i vide Kredse, selv efter at en Historiker af Format som Sønder-

jyden A. D. Jørgensen havde rehabiliteret ham ved sit Foredrag i Skibelund Krat 1894. Den opsigtsvækkende Forbigaaelse blev til en Myte om Monrads Martyrium for den liberale Sag. Den 33-aarige begavede Oppositionsmand var bleven vraget paa Grund af Kongehusets Modstand, Christian VIII's Fortørnelse over hans politiske Foredrag paa Universitetet og Dronning Caroline Amalies indgroede Had til ham som »en drivtig, virksom Mand, der uden Vor Herre ... kuns vilde, at Tingene skulde gaa rask frem for at komme ud af den gamle Slendrian, og hos hvem det meste Liv, han vilde bringe i Skolen, blev Raisonneren og Critiseren over Regjeringen« — som hun skrev i 1842 til sin Favorit, Præsten i Mern, Peter Rørdam. Og i Stedet havde Kongen udnævnt en Ansøger, der kun var Skolemand, nok »en jævnt dygtig Mand«, som det senere blev sagt, men i den offentlige Bevidsthed altsaa dog en Middelmaadighed i Sammenligning med Monrad (jfr. P. Stavnstrup, 1948). Myten har holdt sig i mere end hundrede Aar.

Det var det national-liberale Hovedorgan, »Fædrelandet«, der

startede den ved sin Kommentar til Udnævnelsen (3/7 1844): Siden satte den sig fast og er bleven gentaget saa ofte, at den er bleven betragtet som et Faktum, der ikke kunde rokkes. I Kraft af den Betydning, det havde for Skolens Udvikling, at det blev Borgen og ikke Monrad, der udnævntes, er det dog værd at undersøge, om Myten om Monrads Martyrium kan holde sig over for Kendsgernerne. Det blev ikke gjort paa Hundredaarsdagen den 30. Juni 1944, og det havde vel sin Forklaring i de da herskende Tilstande. — Eller skyldtes det Veneration for Monrad, hvis Navn skulde være sakrosankt i Skolens Historie? Digteren M. A. Goldschmidt skrev i 1848, da han »beredte sig« til at kritisere ham:

»... de glatteste, silkeblødeste Ord til Indledning vilde ikke formilde dem, hvem den blotte Tanke om en Kritik over Ditlev Gothard Monrad er en Blasphemi, en unaturlig Ting: hvo tør, hvo kan lide Feil hos Monrad? Som »Fædrelandet« absolut forlangte at sidde paa Synderstolen med Dhrh Clausen og Schouw, eller som de ti Negre i Victor Hugos Fortælling forlangte at blive skudte Istedetfor Bug-Jardal, den store Neger, vilde
Fortsettes Side 8.

KRONIKKEN fortsat fra Side 6

de Folk, vi tænke paa, naar de saae en ugudelig Pen blive dypet mod Ditlev Gothard Monrad, forlange at blive kritiserede Istedetfor ham. Og det, ikke fordi de troe, at Noget kan skade ham, nej! men blot for at undgaa det ubehagelige Syn. Saaledes staaer Fuldmaanen i herlig Glands paa Himlen; det skader ikke, at man peger paa den, men Indianeren kan dog ikke lide det.»

I Virkeligheden staaer Monrad stadig som en saadan Fuldmaane paa den pædagogiske Himmel, og det vil maaske være Helligbrøde at bøge at berøve den noget af sin Glans. Det sker dog formentlig heller ikke, fordi man et Øjeblik lader Aktstykkernes Dagslys gennemtrænge en Myte, som det maa indrømmes, at han selv ikke har været med til at danne.

Det er rigtigt, at Udnævnelsen den 30. Juni 1844 af den første Skoledirektør i København (og i Danmark) er bemærkelsesværdig, netop fordi Monrad blev forbigaaet. Men den var ogsaa berettiget og fuldt korrekt, og den blev skelsættende for hele Skolens Udvikling. Hvad den samlede Lærerstand og de politiske Kræfter, der støttede den, maatte bruge et Hundrede Aars Kamp for, at opnaa, det opnaaede det københavnske Skolevesen ved et

Snuptag saa tidligt som i 1844. Skolens Frigørelse for det gejstlige Tilsyn, den Fritagelse for at være underkastet en anden Etats Kontrol gennem Myndigheder, der havde en anden Uddannelse, andre Forudsætninger, dens Opnaelse af Tryghedsfølelsen ved at vide Afgørelser i saglige, tekniske, principielle og personlige Spørgsmaal lagt i Hænderne paa Folk, der selv var hjemmevante i en Skolestue, fortrolige med det faglige og teoretiske Grundlag og i Stand til at vurdere Skolens Resultater, forstaa dens Vilkaar og Vanskeligheder og havde Øje for dens Arbejdsrisiko, — alle disse Betingelser, der nu anses for selvfuldgelige og i andre Etater havde være opfyldt gennem Generationer, havde uden Tvivl maattet vente adskilligt længere paa deres Opfyldelse i Skolens Verden, om ikke Enevældens Forvaltere med eksemplarisk Fremsynethed i 1844 havde fremsat og gennemført den Tanke, at et Skolevæsen (som andre »Væsener«) skal ledes af sagkyndige Embedsmænd, som de folkevalgte Skolemyndigheder maa have ved deres Side. Med Knæsettelsen af dette Princip i København var Isen brudt og den

Udvikling muliggjort, der efterhaanden førte til, at de store Købstæder og senere alle Købstæder fik faglige Administratorer og Tilsynsmænd, hvorved det gejstlige Tilsyn kom til at føre en Skyggetilværelse. Endvidere blev den københavnske Udnævnelse Forbillede for Jacob Appel, da han i 1920 som Undervisningsminister tog det samme Spring ud i det uvisse, som Kancelliet havde gjort i 1844, idet han i Stedet for Provster satte praktiske Skolemænd, Amtsskolekonsulenter, til at administrere og føre Tilsyn med Skolerne i Sønderjylland, et Eksempel, der blev fulgt af F. J. Borgbjerg, da han i 1933 ved sin Tilsynslov indførte Amtsskolekonsulenter i samtlige Landdistrikter, dog med den Modifikation, at kun Provsternes raadgivende og forslagsstillende Virksomhed gik over til de skolekyndige Embedsmænd, mens Forretningsførelsen og dermed Administrationen gik fra Provsterne over til Amtmændene eller deres juridiske Fuldmægtige (et Forhold, der ikke ændredes ved Lovens Fornyelse i 1949). Udgangspunktet for alle disse Reformers var den Bestemmelse, som Christian VIII og hans

Constantin Hansens Maleri af Monrad.

Kancelli indsatte i den københavnske Skolelov af 20. Marts 1844, hvori det hed:

»Endelig forbeholde Vi Os selv paa Indstilling af Vort danske Kancelli at udnævne en i Undervisningsfaget kyndig og erfaren Mand til under Navn af administrerende Directeur at tage Sæde i Directionen.»

Dristigheden i denne Bestemmelse forstaas kun, naar man tager den herskende Ordning i Be-

tragtning. Skolen var da paa alle Instanser og i alle Kredse undergivet de kirkelige Embedsmænds Styrelse og Kontrol: Præstens i det enkelte Sogn, Provstens i Herredet indbefattet Købstæderne, og Biskoppens i Stiftet. I dette Hierarki indplantedes nu en professionel Skolemand som Administrator og Tilsynsførende, oven i Købet ved det største kommunale Skolevæsen, og der var herved røkket ved et System, der havde Rødder saa langt tilbage som Christian III's Kirkeordinans af 1537.

Faa Maaneder senere, i Juni 1844, da Monrad meldte sig som Ansøger, blev Lovgiveren stillet over for Konsekvenserne af sin Anordning. Var Monrad kvalificeret i Henhold til Bestemmelsen? At han var en Begavelse og betydelig Kraft, var uomtvisteligt. Han var allerede placeret i Forgrunden som en af den nye Tids Mænd, var Redaktør af Trykkefrihedsselskabets Ugeskrift »Dansk Folkeblad«, Medlem af Borgerrepræsentationen og af denne indvalgt i Skoledirektionen fra 10/3—42, hvor han, skønt 20—30 Aar yngre end de øvrige Medlemmer og af en anden politisk Opfattelse end disse

(bortset fra den nationalliberale Grosserer N. J. Meinert), allerede var akcepteret, baade af Direktionens juridiske Element (Overpræsident Kierulff og Borgmester Bentley) og dens gejstlige, dominerende Fraktion (Stiftsprovst Tryde og residerende Kapellan, senere Provst Balthasar Münter). Fra hans eget Udsagn i hans Bispevitaa fra 1849 yed vi, at han under hele sin verdslige Virksomhed stadig havde haft en Præstegerning i Tankerne. Der var Øjeblikke, hvor han følte, at hans egentlige Plads var i Kirken. Skoleundervisning havde han derimod ikke givet sig af med, havde hverken været Lærer eller Skoleleder. Men han havde med sædvanlig Kraft som Medlem af Direktionen skaffet sig grundig Indsigt i Skolevæsenets Teori. Dette fremgik af hans skolepolitiske Essay fra Sommeren 1842 (det politiske Flyveblad Nr. 5), endvidere af, at han i Vinteren 1842—43 havde foretaget en Skolestudierejse til Tyskland, Holland og England, og at han som Frugt heraf kunde udgive et Skrift om Berlins Skolevæsen, der udkom 1/6 1844, netop tidsnok til at han kunde aflevere et Eksempel til

(bortset fra den nationalliberale Grosserer N. J. Meinert), allerede var akcepteret, baade af Direktionens juridiske Element (Overpræsident Kierulff og Borgmester Bentley) og dens gejstlige, dominerende Fraktion (Stiftsprovst Tryde og residende Kapellan, senere Provst Balthasar Münter). Fra hans eget Udsagn i hans Bispevitte fra 1849 yed vi, at han under hele sin verdslige Virksomhed stadig havde haft en Præstegerning i Tankerne. Der var Øjeblikke, hvor han følte, at hans egentlige Plads var i Kirken. Skoleundervisning havde han derimod ikke givet sig af med, havde hverken været Lærer eller Skoleleder. Men han havde med sædvanlig Kraft som Medlem af Direktionen skaffet sig grundig Indsigt i Skolevæsenets Teori. Dette fremgik af hans skolepolitiske Essay fra Sommeren 1842 (det politiske Flyveblad Nr. 5), endvidere af, at han i Vinteren 1842—43 havde foretaget en Skolestudierejse til Tyskland, Holland og England, og at han som Frugt heraf kunde udgive et Skrift om Berlins Skolevæsen, der udkom 1/6 1844, netop tidsnok til, at han kunde aflevere et Eksemplar til

Kongen to Dage senere ved Audiensen i Anledning af Ansøgningen. Han bekendte sig i disse Skrifter helt til Enevældens Skolesystem med »Landsfaderens som den, der har Ansvar og Omsorgen for Børnenes Opførelse, og ikke Forældrene, og han erklærer, at det maatte blive den kommende Skoledirektørs Hverv. »at sørge for Opnaaelsen af Lovgiverens Øiemed«. Han fremhæver endvidere, at Skolevæsenet har »tre store Tilknytningspunkter, eller vel rettere tre store Grundfaktorer, hvorfra det ei kan, hvorfra det ei bør løsrive sig, det er Familien, Staten og Kirken.« Skolen skal derfor ikke blot meddele »en vis Masse af religiøse Kundskaber; den maa vække den religiøse Sands, den maa, idet den slipper Børnene, give dem Bibelen i Haanden og sørge for, at den ei for dem er en lukket Bog.« Bedre kunde en gejstlig Tilsynsmand næppe udtrykke det. Det var næsten, som om det var Peder Palladius selv, der havde talt. Skoledirektionen kunde derfor med fuld Tillid overgive Styrelsen til ham, og navnlig de gejstlige Medlemmer maatte finde det en tiltalende Tanke, naar der nu skulde ind-

sættes en praktisk Leder, at Valget da kunde falde paa Monrad. Han hørte jo dog, naar alt kom til alt, til deres Kreds. Stiftsprovst Tryde, der som Pennesfører hidtil havde været Direktionens mest aktive Medlem, stillede uden Betænkning Monrad paa Førstepladsen, da han konciperede Indstillingen, og hertil sluttede de øvrige Medlemmer sig. Efter Monrad nævnedes saa en Række ansede og rent praktiske Skolemænd, herunder Bestyrelsen for det v. Westenske Institut, V. A. Borgen, der placeredes som Nr. 4.

I Kancelliet gik det naturligvis ikke saa glat. Monrads Bekendelse til Enevældens Skolesystem og hans politiske Begavelse havde dog gjort et saadant Indtryk paa Politikeren A. S. Ørsted, at denne kunde se bort fra hans manglende praktiske Erfaring i Undervisningsfaget, og han var ogsaa saglig korrekt nok til ikke at lade hans afvigende politiske Opfattelse og hans Opposition være afgørende. Han indføjede herom i Forestillingen til Kongen:

... at ihvorvel det maa erkjendes, at der med Hensyn til Beskaffenheden af hans litterære Virk-

somhed gennem de offentlige Blade kunde være nogen Betænkning ved at overdrage ham det ansøgte Embede, har Man dog maattet ansee den særdeles Dygtighed til samme, hvorfra han maa antages at være i Besiddelse, som et Moment, der overvejende maatte komme i Betragtning ved Embedets Besættelse, medens Man paa den anden Side ikke har troet at kunne tillægge hin Virksomhed nogen afgjørende Indflydelse paa den Dom, der maatte fældes om Supplikantens Qualifikation til at indtræde i Embedsstanden i Almindelighed eller til at betros nærværende Embede isærdeleshed.

Ørsted stillede da Monrad som Nr. 1, og hertil sluttede sig to andre af Kancelliets Medlemmer, de Deputerede M. Lange og L. J. Holm. Som Nr. 2 indstillede denne Tremandsgruppe dernæst V. A. Borgen og som Nr. 3 den kendte Skolemand, Dr. phil. og Overlærer i Odense C. Paludan-Müller.

Kancelliets Præsident, Statsminister P. C. Stemann og den Deputerede H. G. Bentzen holdt sig imidlertid nøje til Embedets Statutter og kunde derfor ikke anerkende Monrads Kvalifikationer. De formulerede en særlig Indstilling, hvori de holdt sig til tre Ansøgere, hvis praktiske Erfaring ikke kunde omtvistes,

nemlig Borgen som Nr. 1, den mangeaarige Lærer ved Efterslægtsselskabets Realskole og Underbibliotekar H. Gundorph som Nr. 2 og Lærer ved Landkadet-Akademiet P. C. Berg som Nr. 3. Paa dette Grundlag skulde nu Kaldsmyndigheden, den enevældige Konge træffe sin Afgørelse.

Dette kunde imidlertid ikke være svært. Skulde han følge de Statutter, han selv havde givet i Skoleloven, maatte han vælge en i Undervisningsfaget kyndig og erfaren Mand. Hvad der end kunde tale til Gunst for Monrad, kunde han ikke siges at opfylde denne Betingelse. Kancelliets to Fraktioner havde dernæst været enige om at indstille Borgen som eneste Fælleskandidat. Utvivlsomt laa der heri, som i al anden Indstillingspraksis, et Fingerpeg for Kongen. Vilde han være loyal over for Indstillingsmyndigheden som Helhed, maatte han udnævne Borgen, saa meget mere som denne Kandidat ubestrideligt opfyldte de i Lovene givne Betingelser. Ved kongelig Resolution af 30. Juni 1844 blev V. A. Borgen da udnævnt til Landets første Skoledirektor.

Nu kunde det maa ske, at de

sættes en praktisk Leder, at Valget da kunde falde paa Monrad. Han hørte jo dog, naar alt kom til alt, til deres Kreds. Stiftsprøvet Tryde, der som Pennefører hidtil havde været Direktionsens mest aktive Medlem, stillede uden Betænkning Monrad paa Førstepladsen, da han konciperede Indstillingen, og hertil sluttede de øvrige Medlemmer sig. Efter Monrad nævnedes saa en Række ansete og rent praktiske Skolemænd, herunder Bestyrelsen for det v. Westenske Institut, V. A. Borgen, der placeredes som Nr. 4.

I Kancelliet gik det naturligvis ikke saa glat. Monrads Bekendelse til Enevældens Skolesystem og hans politiske Begavelse havde dog gjort et saadant Indtryk paa Politikeren A. S. Ørsted, at denne kunde se bort fra hans manglende praktiske Erfaring i Undervisningsfaget, og han var ogsaa saglig korrekt nok til ikke at lade hans afgivende politiske Opfattelse og hans Opposition være afgørende. Han indstillede herom i Forestillingen til Kongen:

... at ihvorvel det maa erkjendes, at der med Hensyn til Beskaffenheden af hans litterære Virk-

somhed gennem de offentlige Blade kunde være nogen Betænkelse ved at overdrage ham det ansøgte Embede, har Man dog maattet ansee den særdeles Dygtighed til samme, hvoraf han maa antages at være i Besiddelse, som et Moment, der overvejende maatte komme i Betragtning ved Embedets Besættelse, medens Man paa den anden Side ikke har troet at kunne tillægge hiin Virksomhed nogen afgjørende Indflydelse paa den Dom, der maatte fældes om Supplikantens Qualifikation til at indtræde i Embedsstanden i Almindelighed eller til at betroes nærværende Embede isærdeleshed.

Ørsted stillede da Monrad som Nr. 1, og hertil sluttede sig to andre af Kancelliets Medlemmer, de Deputerede M. Lange og L. J. Holm. Som Nr. 2 indstillede den nærmeste Gruppe dernæst V. A. Borgen og som Nr. 3 den kendte Skolemand, Dr. phil. og Overlærer i Odense C. Paludan-Müller.

Kancelliets Præsident, Statsminister P. C. Stemann og den Deputerede H. G. Bentzen holdt sig imidlertid nøje til Embedets Statutter og kunde derfor ikke anerkende Monrads Kvalifikationer. De formulerede en særlig Indstilling, hvori de holdt sig til tre Ansøgere, hvis praktiske Erfaring ikke kunde omtvistes,

nemlig Borgen som Nr. 1, den mangeaarige Lærer ved Efterslægtsselskabets Realskole og Underbibliotekar H. Gundorph som Nr. 2 og Lærer ved Landkadet-Akademiet P. C. Berg som Nr. 3. Paa dette Grundlag skulde nu Kaldsmyndigheden, den enevældige Konge træffe sin Afgørelse.

Dette kunde imidlertid ikke være svært. Skulde han følge de Statutter, han selv havde givet i Skoleloven, maatte han vælge en i Undervisningsfaget kyndig og erfaren Mand. Hvad der end kunde tale til Gunst for Monrad, kunde han ikke siges at opfylde denne Betingelse. Kancelliets to Fraktioner havde dernæst været enige om at indstille Borgen som eneste Fælleskandidat. Utvivlsomt laa der heri, som i al anden Indstillingspraksis, et Fingerpeg for Kongen. Vilde han være loyal over for Indstillingsmyndigheden som Helhed, maatte han udnævne Borgen, saa meget mere som denne Kandidat ubestrideligt opfyldte de i Loven givne Betingelser. Ved kongelig Resolution af 30. Juni 1844 blev V. A. Borgen da udnævnt til Landets første Skoledirektør.

Nu kunde det maaske hævdes,

at Christian VIII, der jo ikke kunde være personlig gunstigt stemt over for en Oppositionsmand som Monrad, havde været forudseende og formuleret Statutterne for Embedet saaledes, at han vilde have en saglig Grund til at komme udenom ham. Dette kan dog ikke holde Stik. Den københavnske Skolelov af 1844 var vel udstedt af den enevældige Konge, men den var blevet til paa en — man kan næsten sige fuldt ud parlamentarisk Vis, nemlig paa Grundlag af en Kommissionsbetænkning af 1836 (da Monrad endnu ikke var i Farvandet) og efter Behandling af Sjællands Biskop, Københavns Skoledirektion (før Monrads Tid) samt Borgerrepræsentation, hvorefter den havde været til Debat i Roskilde Stænderforsamling. Kancelliet havde derefter udformet den under Hensyntagen til adskillige af de gjorte Ændringsforslag. Kravet om en sagkyndig Leder af Skolevæsenet havde været med fra Begyndelsen og kan saaledes ikke have nogen Relation til en eventuel Ansøgning fra Monrad.

Myten om Monrads Forbigaaelse af personlige Grunde: Kongehusets Uvilje, kan derfor ikke

opretholdes. Forbigaaelsen var nødvendig af saglige Grunde og af Hensyn til de Principper, der var fastlagt i Loven. Netop derved fik den blivende Betydning. Een Gang knæsat, kunde Kravet om en sagkyndig Leder af Skolevæsenet, dets administrative, økonomiske og pædagogiske Forhold, som det nærmere var udtrykt i Loven af 1844, ikke fraviges. Borgen bevist ved sin 15-aarige Funktionstid dets Berettigelse og Nødvendighed. Da han i 1859 afgik for at blive Kultusminister, blev han efterfulgt udelukkende af en Række praktiske Skolefolk, i Begyndelsen hentet fra den højere Skole, men fra 1919 rekruteret fra Folkeskolen selv med A. P. Fossing 1919—33, Thorkild Jensen 1933—48 og Olaf Petersen fra 1948.

København blev derved til en Foregangskommune. Gennem Christian VIII's Statutter for Skoledirektørembedet og hans og Kancelliets maalbevidste Fastholden af Principper ved den første Udnævnelse gav Enevælden en af sine frugtbareste Skoletanker i Arv til Folkestyret paa et Tidspunkt, da den selv stod paa Falderebet.

F. C. KALUND-JØRGENSEN
SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK